

April 2007 twaalfde jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van € 5,- per exemplaar, verkrijgbaar bij: P. Noord, Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum.

Redactie:

B. van der Dussen
J. A. Groothof
J. Huitsing
J. Stevens
C. A. Tersteeg
A. Pieterman

Redactieadres:

Hamrik 7, 9951 JH Winsum
www.winshem.nl
e-mail: info@winshem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
Westerstraat 31, 9951 EM Winsum
telefoon: 0595-442456

Secretaris

Jhr. Ir. C. de Ranitz
Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
telefoon: 0595-441921

Penningmeester

I. van der Molen-Huisman
Hendrik Werkmankade 6, 9951 MD Winsum
telefoon: 0595-443050

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum
telefoon: 0595-441574

Leden

B. Raangs
Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
C.A. Tersteeg
Freesialaan 30, 9951 GM Winsum
J. Veltman
Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum
Mevr. A. Bremer
Potvenne 7, 9951 JL Winsum
B.J. Haak
Freesialaan 29, 9951 GL Winsum

Kosten lidmaatschap: € 15,- per jaar, bij verzending
€ 19,- per jaar. Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit vóór de verschijning van het Infobulletin nummer 1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij de secretaris van de vereniging.

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
rekeningnr. 61 23 36 174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Jaap Stevens
Prepress: Letter & Lijn bv
Druk: Drukkerij Alba

Voorwoord

Nu de diverse feestelijkheden in het kader van de viering van 950 jaar Winsum van start zijn gegaan of nog volop worden voorbereid, en in de winkelstraten van het dorp vrolijk wordt gevlagd, presenteert de redactie u dit gevarieerde aprilnummer van jaargang twaalf. Inderdaad, gevarieerd, want de belangrijkste thema's zijn: scheepsbouw en scheepvaart, de kerstvloed van 1717, de geschiedenis van Winsums oudste warenhuis en boderijders. Naast onze vaste rubriek Doudestiets heeft de redactie in dit nummer een nieuwe in het leven geroepen, namelijk WWweetjes. Dankzij het succes van onze website ontvangen wij met steeds grotere frequentie uit binnen- en buitenland de meest interessante, merkwaardige, verbazingwekkende en zelfs idiote vragen en informatie, die wij u niet willen onthouden.

Vergeet u vooral niet, ter besparing van de portokosten, uw eigen mailadres even door te geven, als u daarover beschikt (zie p.13).

Tenslotte treft u in dit Infobulletin de intekenfolder aan voor het jubileumboek *Winsum 1057-2007*.

Als u voor 15 juni as. een of meer exemplaren van dit fraaie boekwerk bestelt, krijgt u een flinke korting. Ook vooral dus niet vergeten.

Veel leesplezier.

■ De redactie.

Inhoud

Van schippers en hellingvolk	2
De kerstvloed van 1717 en dominee Wibrandus	14
117 jaar De Noord in Obergum	20
Doudestiets	22

Van schippers en hellingvolk

Om den brode...

Deel 2

Werkverschaffing op werfterrein Oosterstraat

In juli 2006 toonde de middenpagina van ons streekhistorisch tijdschrift een fraaie foto uit de collectie van het Noordelijk Scheepvaartmuseum met de bijbehorende omschrijving: 'houten schip op onbekende helling'. Door zorgvuldige vergelijking met ander fotomateriaal herkende Koos de Jong op die afbeelding de negentiende-eeuwse, westelijke helling aan de Oosterstraat te Winsum. Zijn veronderstelling werd later bevestigd door mr. H.P. van Ham uit Haren. De heer Van Ham schreef ons dat ook hij in zijn fotocollectie een afdruk heeft van deze foto, die rond 1900 is gemaakt. Hij herinnert zich dat zijn vader bij die foto vertelde over de kleine reparatiewerf van de familie Van der Werf aan de Oosterstraat. Het huis links van het schip herkent de heer Van Ham inderdaad als het grote huis op de hoek van de Hoofdstraat en de Havenstraat. Dit huis werd in de negentiende eeuw bewoond door steenfabrikant en landbouwer Joost Cornelis van Ham (1775-1854) en vervolgens door enkele van zijn kinderen. De heer J.C. van Ham was eigenaar van de steen- en pannenfabriek Lombok aan de Munsterweg en bevelvoerder over het plaatselijke burgerregiment. De fabriek kreeg eind negentiende eeuw de naam 'Lombok' als eerbetoon aan generaal P.P.H. van Ham, die sneuvelde in de geruchtmakende slag op Lombok.

Over de functie van de zwerfkeien op de voorgrond van de foto weet de heer Van Ham te melden dat dit volgens zijn vader de zogenaamde 'vlintenklopperij' betrof, een door de gemeente geïnitieerd werkverschaffingsproject dat onder leiding stond van de veldwachter. Op het hellingterrein werden de per schip aangevoerde zwerfkeien tot gruis geslagen door werklozen, die voor deze werkzaamheden een uitkering genoten. Het gruis werd gebruikt voor wegverharding.

Een nieuwe toekomst op de 'Goede Verwachting'

Op een klein houten scheepje kwam ze ter wereld. Om precies te zijn op 18 december 1906 en, omdat het winter was, lag het houten aakje van haar ouders aan de oude helling van de familie Van der Werf. Tettje werd de kleine meid genoemd. Haar vader, Siebren Zwerwer, was visserman en had een palingdichtzet in het Winsumerdiep tussen de steenfabriek Lombok en het witte huisje op 'halfweg', vroeger bekend als 'Simons hoeske'. 's Zomers lag het houten aakje bij de dichtzet, maar bij winterdag lag het bij de helling van de familie Van der Werf aan een zijstraatje van de Oosterstraat. Dat straatje werd vroeger het 'Helgngankje' genoemd. De familie Zwerwer kocht de noodzakelijke levensmiddelen in het kruidenierswinkeltje van Klaas Zwartsenberg op het hellingterrein van Van der Werf. Volgens Eric Bierling stond op dat terrein destijds (nog vóór de komst van de latere klompenmakerij van zijn grootvader in 1937) ook een klein cafeetje dat 'De Klompendans' werd genoemd. Ook na de komst van Bierlings 'electrische' klompenmakerij lagen Tettjes ouders in de winter nog aan het Helgngankje bij het voormalige hellingterrein.

Naast archieven, boeken, tekeningen, foto's en oude kaarten vormt ook het menselijke geheugen een onmisbare bron voor het vastleggen van streekhistorisch allerlei. Zo plaatste onze werkgroep begin dit jaar een oproep in de Winsumer Wiekslag en één van de onvermoede reflectanten bleek de 80-jarige heer Jacob Frik uit Zoutkamp, een garnalenvisser die van 1949 tot 1987 met de ZK 37 jaarlijks kwam hellingen in Winsum. Daarnaast vonden we in het verzamelde materiaal van onze inmiddels stilgeval- len werkgroep 'Oral History' het verhaal van de 93-jarige mevrouw Tettje Visser, geboren in 1906 op een klein houten aakje aan de oude helling bij de Oosterstraat, als dochter van palingvisser Siebren Zwerwer. Een ander licht op het scheepsbouwverleden van Winsum komt van de in 1928 geboren mevrouw Diewerke van der Veen-Balk, dochter van metaalarbeider en voorman Albert Balk bij de werf van Sissing (later Poppen). Maar we beginnen eerst met een overgeleverde herinnering uit de familie van Ham. Deze Groninger familie vindt sinds het einde van de zestiende eeuw haar oorsprong in/op Schilligeham en de naam Van Ham duikt vanaf het midden van de achttiende eeuw veelvuldig op in de Winsumer historie. Het familiearchief, op zich een schaars goed in onze jachtige tijd, getuigt niet van een schepenverleden maar een uitgebreide fotocollectie weerspiegelt wel de grote liefde van de familie voor de eigen woonomgeving en daarin krijgt ook het Winsumerdiep alle aandacht die het toekomt.

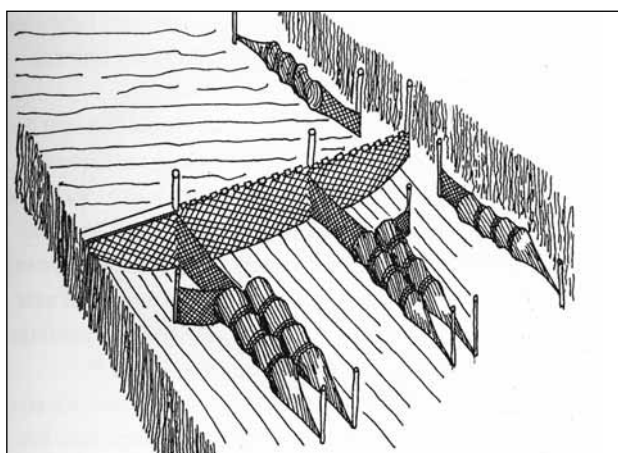
Zo passeert in dit tweede artikel over Winsumer scheepvaart & scheepsbouw een viertal stemmen de revue met een bonte verzameling herinneringen uit het pre-forensentijdperk.

Werken waar je woont, wonen waar je werkt, voor de huidige plattelandsbewoner doorgaans ... een idylle uit lang vervlogen tijd ...

Voor het schip op het werfsterrein aan de Oosterstraat liggen zwervkeien voor de 'vlintenklopperij' (een werkverschaffingsproject van de gemeente Winsum). De foto dateert uit het eind van de negentiende of het begin van de twintigste eeuw.

Tijdens het interview in 1999 met de heer Kees Wolters herinnert mevrouw Visser-Zwerwer zich nog van haar jeugd op het vissermansaakje hoe het gezin Zwerwer in het zomerseizoen bij de dichtzet 'huisde'. De dichtzet werd gebruikt om de palingen 's nachts tijdens de trek op te vangen in de fuiken aan weerszijden van het diep. Daartoe werd over de volle breedte van het diep een driedelig, fijnmazig net gespannen dat de paling verhinderde om door te zwemmen. Omdat de doorvaart overdag

Schematische weergave van een dichtzet volgens het boek 'Verdwenen schepen' van auteur G.J. Schutten, uitgeverij Walburg Pers te Zutphen. Deze dichtzet bestaat uit drie rechthoekige netten die de vaart afsluiten. Het midden-net kan voor passerende schepen geopend worden. Vaak staan de fuiken zowel voor als achter de beide zijnetten opgesteld.

niet belemmerd mocht worden, lag het middelste net van de dichtzet in een raamwerk op de bodem van het diep. Aan weerszijden van het diep stonden palen in het water, waarlangs dit middendeel met behulp van een lier kon worden opgehaald. Aan het eind van de dag plaatste de palingvisser zijn fuiken aan weerszijden van de dichtzet tussen de palen en de wallenkant en dan werd het middelste net opgetrokken, zodat de paling niet kon passeren en in de fuiken werd opgevangen. In de vroege ochtend werden de fuiken opgehaald en gelegegd en overdag werden ze schoongemaakt, gedroogd, zonodig hersteld en weer gereedgemaakt voor de volgende nacht. Als het donker werd zette vader Siebren voor de scheepvaart op de palen van de dichtzet een lantaarn die rood licht uitstraalde. Wilde een late schipper dan toch nog passeren, dan moest hij op de toeter blazen. Vader liet dan het middendeel van de dichtzet zakken, zodat het vaarverkeer ook bij nacht kon passeren. Als het schip voorbij was werd het middendeel van de dichtzet weer opgetakeld met de lier. Dan werd het weer stil aan boord van het aakje bij de dichtzet en werd de slaap hervat.

Bij zomerdag liep Tettje Zwerwer dagelijks vanaf de dichtzet langs de Braaksterlaan naar de School met den Bijbel van meester Van der Kooi in de Schoolstraat en beleefde onderweg natuurlijk de nodige avonturen. Na de lagere school bleef Tettje tot haar vijftiende bij haar ouders op het bootje wonen. Daarna kwam ze in een dienstje bij slager Piet Harkema in de Hoofdstraat Obergum (waar nu de huishoudelijke artikelenzaak Blokker is gevestigd). Bij Harkema werkte ook de joodse rituele slager Abraham de Vries en ook bij hem moest Tettje assisteren; iets wat haar op 93-jarige leeftijd nog steeds helder voor de geest staat. Ze herinnert zich ook dat ze in die jaren in haar vrije tijd wekelijks naar de naailessen mocht die werden gegeven in de gereformeerde kerk. Op 18-jarige leeftijd kwam ze in dienst

Zicht in noordelijke richting vanuit de tuin Hoofdstraat W 17 op het hellinggangetje bij de oude helling aan de Oosterstraat, waar mevrouw Tettje Visser-Zwerwer op 18 december 1906 geboren werd op het visakje van palingvisser Siebren Zwerwer. (De foto dateert van na 1910, collectie Groninger Archieven, nr. W67-48.)

De ansichtkaart noemt abusievelijk het Boterdiep, maar deze foto is genomen vanaf de boogbrug te Winsum en toont het Winsumerdiep in oostelijke richting. De foto dateert van begin twintiger jaren. Rechts op de voorgrond, voorbij de Gouden Karper, ligt het visaakje van de familie Zwerwer. Een visaak is een relatief breed scheepstype van circa acht meter lang met een grote visbun midscheeps achter de mast en voorop een roef waarin het vissersgezin woonde.

op de boerderij van de familie De Vries op 'halfweg' en daar heeft ze tien jaar met veel plezier gewerkt.

Op 28-jarige leeftijd trouwde Tettje Zwerwer met Harm Visser, schipper op een ijzeren tjalk, genaamd 'Goede Verwachting'. Het schip werd op de helling van Sissing zes meter verlengd en zo ging Tettje samen met Harm in de vrachtaart aan een nieuwe toekomst bouwen. Ze vervoerden alles wat zich op de schippersbeurzen aandienende; 's zomers voeren ze voor de steenfabriek 'klei'pramen met een opduwer en in de herfst had je de bietenvaart op Hoogkerk. In oorlogstijd vervoerden ze voor een boer van Leenstertil eens een vracht graan naar Friesland voor tweeduizend gulden. Ook hebben ze wel onderduikers aan boord gehad. Na de oorlog voeren Harm en Tettje voor de steen- en draineerbuizenfabrieken 'De Brake', 'Lombok' en 'Ringoven'. Zo werden er bijvoorbeeld steen en buizen naar Makkum vervoerd en voor de terugweg werd er op de beurs in Makkum dan een retourvracht aangenomen met straattegels voor Mensingeweer. Later voer de 'Goede Verwachting' een tijd op de Noord-Oostpolder, met buizen voor Emmeloord. Haar laatste levensjaren woonde mevrouw Tettje Visser-Zwerwer in Winkheem en volgens haar dochter, mevrouw De Groot-Visser te Delfzijl, is zij op 3 april 2003 in de Twaalf Hoven te Winsum overleden.

Een facelift voor de 'Twee Gebroeders' bij Poppen in Winsum

Begin 2007 spraken we met de heer Jacob Frik over de 'Twee Gebroeders', een Zoutkamper garnalenkotter die als beurtskûtsje 'Dorp Grou' in 1909 in Joure ter wereld kwam op de beroemde werf van Auke Holtrop van der Zee. Het betrof een ijzeren beurtzeilscheepje, 13.60 meter lang en 3.65 meter breed, dat gebouwd werd voor de beurdienst van Grouw op Sneek en Leeuwarden. De ijzeren 'Dorp Grou' uit 1909 had een legendarische, in 1861 gebouwde, houten voorganger die in de periode van 1873 tot 1909 in wedstrijden tussen zeilende beurt- en vrachtschepen zoveel prijzen in de wacht sleepte dat het in 1880 werd uitgesloten van deelname, omdat de uitslag anders al bij voorbaat zou vaststaan. Met de komst van de nieuwe 'Dorp Grou' in 1909 werd de oude hardzeiler verkocht en kwam deze na veel bestemmingswisselingen uiteindelijk in Holland terecht. De nieuwe, ijzergeklonken 'Dorp Grou' doorstond eveneens de nodige bestemmingswisselingen, maar haar wachtte uiteindelijk nog een mooie toekomst, inclusief facelift bij scheepsreparatiewerf Poppen te Winsum.

Jacob Frik is op 24 oktober 1926 in Zoutkamp geboren en heeft zijn leven lang in Zoutkamp gewoond. Hij leerde het beroep van visserman bij zijn vader op de sloep, maar in 1949 werd de sloep verkocht. Vóór de oorlog viste Jacobs' vader op een botter die in Urk was gekocht voor de scholvangst in de Noordzee. In oorlogstijd werd er niet meer gevist in de Waddenzee; er was in

Vissen met één net op de sloep van de Zoutkamper Aldert Frik (bij de mast). Zijn zoon Dirk staat voor hem en aan het roer staat zijn oudste zoon Jacob Frik (geboren in 1926). De foto is genomen in 1939 op het Reitdiep, vóór de afsluiting van het Lauwersmeer (1969); Zoutkamp heeft dan nog een zeesluis.

die tijd geen olie voor de motoren en overal dreigde gevaar. Later is de vissersvloot geconfisqueerd door de Duitsers. Een aantal schepen werd na de oorlog weer teruggevonden in Emden. Door het stilliggen van de visvangst in oorlogstijd zat er na de oorlog weer veel vis in de Waddenzee. Jacob Frik viste in die tijd samen met zijn vader Aldert en zijn broer Dirk, maar het werk op de sloep was ongemakkelijk en zwaar. In 1949 kocht Jacobs' vader de 'Ankeline', een garnalenkotter uit Usquert, destijds onder visserijnummer UQ 16. Het scheepje bleek het oorspronkelijk in 1909 voor de beurtvaart gebouwde skûtsje 'Dorp Grou' te zijn.

Hoe zat het met die metamorfose? Met de opkomst van de gemotoriseerde kustvisserij ontstond in de marge van het Nederlandse vissersbedrijf interesse in ijzeren en stalen schepen. Vooral aan de Friese en Groningse waddenkust verschenen de meest uiteenlopende motorscheepjes, waaronder een aantal kleine tjalken, die vanwege de geringe diepgang geschikt waren voor de garnalenvisserij op ondiep water. Zo kocht L. Lichtendaal in 1934 het voormalige beurtschip 'Dorp Grou' van een handelaar uit Stavoren. Hij liet het ombouwen voor de visserij en als de 'Marijke' kreeg het schip in Harlingen onder het nummer HA 74 een consent voor de ansjovisvisserij. Maar de Zuiderzee is dan inmiddels afgesloten (1932). Daardoor gaat de ansjovisvisserij achteruit en is deze later ten dode opgeschre-

ven. Lichtendaal schakelde daarom nog vóór de Tweede Wereldoorlog over op de garnalenvisserij. In 1948 voer het voormalige skûtsje als de UQ 16 op de Waddenzee en in 1949 kwam het scheepje als de 'Twee Gebroeders' onder visserijnummer ZK 37 terecht bij haar laatste eigenaar: de familie Frik in Zoutkamp.

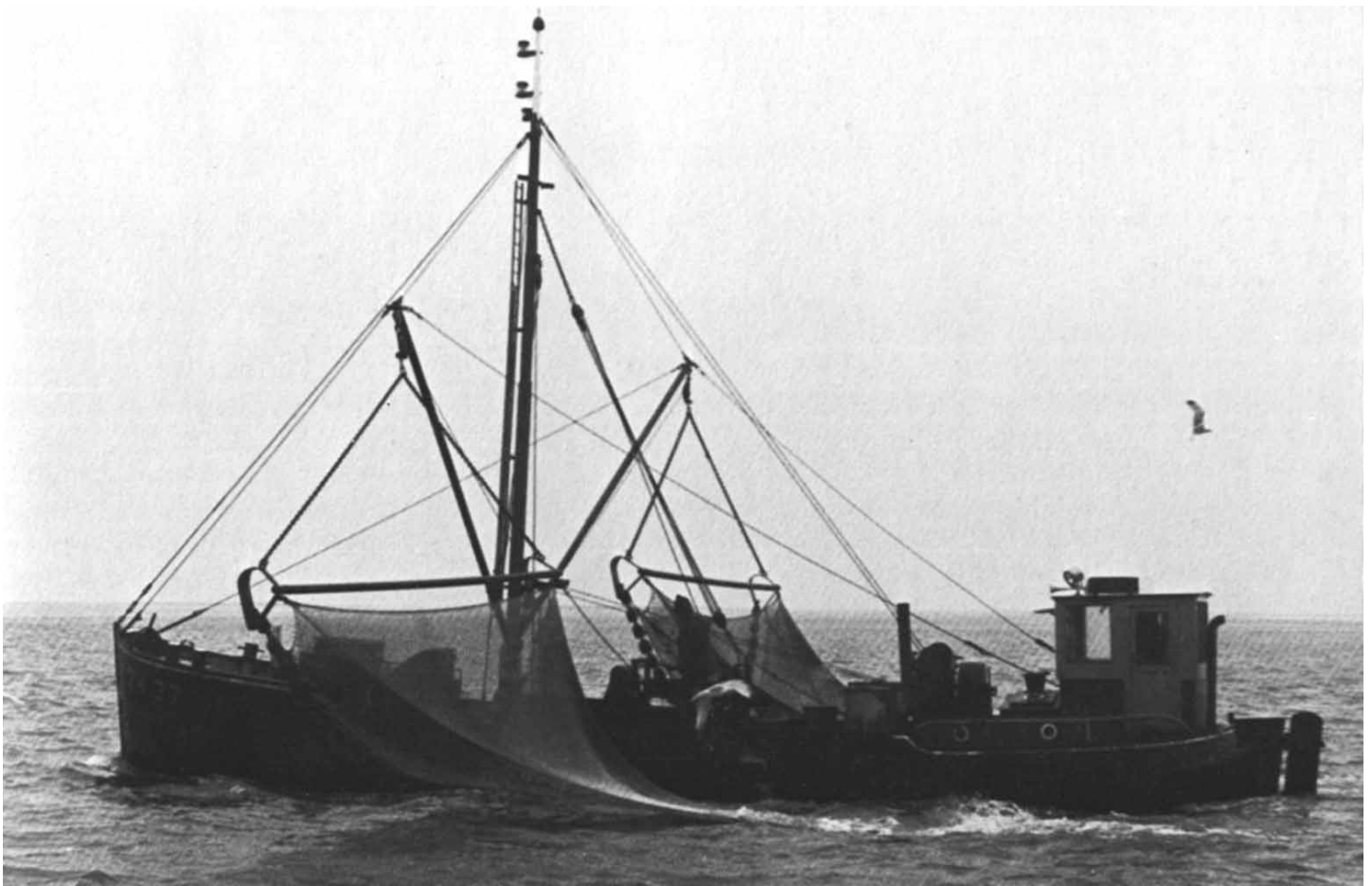

Garnalenvangst op de Waddenzee met de 'Twee Gebroeders' van Jacob Frik, visserijnummer ZK 37. De foto dateert van vóór 1962 en toont nog de oorspronkelijke ronde 'skûtsje'kop van het in 1909 gebouwde beurtscheepje 'Dorp Grou'.

Voor onderhoud werd het schip bij zomerdag bij laag water wel op het Wad drooggelegd op een zandplaat. Dan werden de aangegroeide schelpdiertjes (zeepokken, krampen) er afgekrabd en de kimmén in de koolteer gezet. Maar jaarlijks, meestal in augustus of september, als de aangroei op z'n hoogtepunt was, voer Jacob Frik met de 'Twee Gebroeders' voor groot onderhoud naar Winsum, waar het schip bij de firma Poppen & Zonen op de moderne dwarshelling ging. In Zoutkamp bij Kuvel konden alleen de kleinere vissersscheepjes gehellend worden. Daar was een ouderwetse sleephelling voor houten schepen; ook wel geschikt voor kleine ijzeren scheepjes zoals slepertjes en opduwers. Andere hellingmogelijkheden voor de wat grotere ijzeren schepen waren allemaal verder weg dan Winsum; Hoogkerk (Vierverlaten), Delfzijl, Groningen ... Dus het werd Winsum

meer dan een meter langer geworden. Curieus daarbij is het feit dat de oude 'skûtsje'kop binnen de moderne 'kotter'kop nog volkomen bewaard is gebleven. Poppen had de klus aangenomen voor de vaste som van f 6400,-, inclusief een stalen mast, maar daar moest natuurlijk geld bij. Voor een bedrag f 400,- extra werd de hele klus geklaard. Met de nieuwe 'kotter'kop bleef de 'Twee Gebroeders' tot 1987 actief in de visserij. Jacob Frik weet zich te herinneren dat er meer Zoutkampers vissersschepen in Winsum zijn verbouwd. Zo bezat onder andere de bekende Zoutkamper vissersfamilie Toxopeus een bij Sissing tot kotter omgebouwd korenscheepje.

Na beëindiging van de visserijactiviteit is de 'Twee Gebroeders' in 1987 omgebouwd tot kotterjacht voor de pleziervaart bij Zijl-

De ZK 37 spoelt de netten schoon. Duidelijk zichtbaar is de nieuwe scherpe 'kotter'kop die scheepsbouwer Poppen uit Winsum in 1962 in opdracht van de heer Jacob Frik heeft gemaakt om de hoeveelheid overkomend buiswater te beperken.

... en altijd naar tevredenheid. In 1956 kwam er een toerenmotor in het schip, daarna volgde een zescilinder motor en tien jaar later kwam er nog een hele nieuwe zescilinder motor in. Zeven-tig uur per week draaide zo'n motor en vaak op volle toeren. Er werd met twee netten gevisst en Jacob Frik had twee knechten in dienst, want in die tijd ging alles nog met de hand.

In december 1962 werd de oorspronkelijk ronde 'skûtsje'kop op de helling van Poppen omgebouwd tot een moderne scherpe 'kotter'kop, omdat er met de oude ronde kop op de Waddenzee teveel buiswater over kwam. Daartoe werd de oude kop half losgebrand en naar buiten gezet. Door deze operatie is het schip

stra in Ezumazijl (de firma Poppen had zich inmiddels gevestigd in Zwartsluis). In die hoedanigheid is het schip nog steeds in bezit van Jacob Frik. Zijn lust en zijn leven is dat schip nog altijd! Alle zomers vaart hij er met zijn vrouw Trijntje mee op de Nederlandse wateren. Zo zijn ze vorig jaar met het schip op bezoek geweest bij zoon Aldrik in Leiderdorp. De tocht ging via Amsterdam, dan de Amstel af en over de Braassemmermeer ... Zoon Aldrik Frik is vertaler geworden en heeft een vertaalbureau in Leiderdorp met een aantal vaste medewerkers. Nee, voor het vak van visserman had Aldrik geen belangstelling, maar zijn vader blijft een schipper in hart en nieren; hij wil zijn schip nog

lang niet kwijt ... Er heeft zich al wel een koper gemeld die het schip weer in de originele staat wil terugbrengen, maar Jacob Frik heeft zijn bedenkingen: 'Zó hoeft hij zijn schip niet weer zien ...'. Als het echt tijd wordt om de 'Twee Gebroeders' vaarwel te zeggen, dan doet hij dat liever zoals het schip nu is en

zoals hij er als garnalenvisser op de Waddenzee zijn leven lang voor vrouw en kinderen de kost mee heeft verdiend ...

'Vader werkte bij Sissing ...', mevrouw Diewerke van der Veen-Balk vertelt

In 1910 kocht de gemeente Winsum ten noorden van het Winsumdiep een stuk grond aan langs de in 1893 aangelegde spoorlijn Groningen-Roodeschool. Op 17 februari 1911 ging het oostelijk deel hiervan over in handen van de gebroeders Hendrik en Klaas Sissing, die daar een nieuwe scheepswerf stichtten. De broers trouwden respectievelijk in 1911 en 1912 en betrokken elk een deel van het dubbele woonhuis aan de Onderdendamsterweg op het nieuw ingerichte hellingterrein. Op die nieuwe scheepswerf voor reparatie en nieuwbouw verzorgde Hendrik Sissing de houtbouw en zijn broer Klaas de ijzerbouw. Nog datzelfde oprichtingsjaar kwam Albert Balk (geboren op 21 november 1899 in de Westerstraat) direct na zijn lagere schooltijd bij de Sissings in dienst. Hij zou veertig jaar in de scheepsbouw blijven werken. Na de overdracht van het bedrijf van de gebroeders Sissing aan opvolger Poppen & Zonen in 1947 bleef Albert Balk nog vier jaar, maar die laatste jaren mistte hij zijn vorige bazen zo zeer, dat hij de scheepsbouw vaarwel zei en als machinebankwerker ging werken bij steen- en draineerbuizenfabriek 'Lombok'.

In 1928 werd Diewerke Balk geboren als dochter van Albert

Als de ZK 37 in 1990 voor de laatste keer op de helling in Winsum staat, heeft Poppen zich inmiddels in Lemmer gevestigd en wordt de helling nog korte tijd beheerd door de firma Van de Rijet.

Na gedane arbeid ...; het echtpaar Trijntje en Jacob Frik (februari 2007).

Fa. J. Poppen en Zonen Bemiddelingsbureau in schepen

SCHEEPSWERVEN: WINSUM (Gr.) - LEMMER, Zeedijk 10 (v.h. Gebr. de Boer)
Electrische Dwarshellingen tot 52 meter

Reparatiewerven en motorherstelplaats voor kustvaartuigen,
binnenschepen en baggermateriaal, verlengen, ombouw, enz.

Rekening No= 6

Winsum (Gr.)

Telefoon (05951) 306

Postrekening 841239

Lemmer, Zeedijk 10

Telefoon (05146) 412

Bank: Nederl. Middenstandsbank N.V.
Groningen

Postrekening Bank 816116

Winsum (Gr.), 26. Februari 1926

R E K E N I N G voor den Heer J. Frik. Dorpstraat 6 Zoutkamp Z-K-37		
Verbouwing van de Gernaallen Kotter Z-K-37	Zegel f.	15
Geheel Nieuwe steilsteven kop met werfgeld samen		3.400.00
2 X 3 meter kimkielen 160 x 7 mm 70 kilo halve prijs 0.45 p k		31.50
troer 1. plaat van 360 x 080 x 12 mm 7. kilo x f.0.70		4.90
0.10 0.10 meter 1½ duims buis x f.5.00 per meter		50
Mast koker 1. plaat van 1800 x 200 x 5 mm		
1. ===== 1800 x 200 x 6 mm		
1. ===== 800 x 600 x 7 mm		
1. ===== 700 x 700 x 7 mm		
Samen 78 kilo kilo x f.0.70		54.60
4. meter plat van 50 x 8 mm 13 kilo x f.0.65		8.45
Leters 5. meter plat van 50 x 8 mm 16 kilo x f.0.65		10.40
Dek 2x7 meterplat van 75 x 6 mm 56 kilo x f.0.65		36.40
Verschansing 2 x 1 plaat van 7200 x 400 x 5 mm 244 k x f.0.70		170.80
12 meter reling ijzer van 85 x 50.96 kilo x f.0.84 per kilo		80.84
15.40. meter half rond van 50 x 13 mm 55 kilo x f.0.70		38.50
0.50 meter 1½ duims buis x f. 5.00		2.50
1½ duims koperren kraan		11.40
1. plaat van 3400 x 150 x 5 mm 22 kilo x f.0.70		15.40
3.40 meter rond van 13 mm 4 kilo x f.0.65		2.60
2.20 ===== plat van 19 mm		
2.20 ===== 32 x 5 mm		
2.20 ===== 28 x 5 == 9½ kilo x f.0.65		6.18
Mast buizen		220.00
2x 2. meter 16 mm rond 3 kilo x f.0.65		1.95
0.25 meter 1½ duims buis		1.80
0.35 ===== 40 mm rond 3½ kilo x f.0.65		2.28
macinekap 1. plaat van 450 x 220 x 5 mm 4½ kilo x f.0.70		3.13
1.90 meter plat van 38 x 5 mm 3 kilo x f.0.65		1.95
2. meter hoekijzer van 40 x 40 x 5 mm 6. kilo x f.0.65		3.90
4.90 meter plat van 32 x 5 mm 6½ =====		4.23
1. plaat van 400 x 140 x 5 mm 2½ kilo x f.0.70		1.75
1. spanschroef		14.00
12 meter 22 mm deelen	14.40	14.40
werk uren samen 56 x f.3.50 per uur	196.00	196.00
Lassen 66½ uur x f.4.00 per uur		266.00
Branden 14½ uur x f.4.50 per uur		65.25
Lastaven samen 1254 x f.0.09		112.86
De Geheele verbouwing kosten alles samen		4.784.62

„De SM&COMAVOORWAARDEN betreffende levering en betaling en aanstelling en uitvoering van werk, gedeponeerd ter Griffie van de Arrondissements Rechtbank te Rotterdam op 30 juni 1920 onder no. 5325 zijn van toepassing op al onze offertes, op alle opdrachten aan ons en op alle met ons gesloten overeenkomsten”

Balk en Trijntje Balk-Hofman. Diewerke was enig kind en woonde met haar ouders in de Westerstraat tegenover het gangetje Nieuwstad, dat op het kerkpad bij de Obergumerkerk uitkomt. De familie van vaders kant kwam van Garnwerd. Opa Balk werkte bij de gemeente Winsum in de groenvoorziening. In 1951 trouwde Diewerke Balk met Gerrit van der Veen. In het begin werkte Gerrit als boekhouder bij de zuivelfabriek, maar later is hij bij de gemeente Winsum gaan werken. Het echtpaar Van der Veen kreeg twee dochters en woonde aanvankelijk, net als Diewerke's ouders, in de Westerstraat. Van haar jeugd in de Westerstraat herinnert mevrouw Van der Veen-Balk zich hoe haar vader altijd een nauw contact onderhield met de familie Sissing en er over en weer wel verjaardagsvisites werden afgelegd. Het was in die tijd ook nog een drukte van belang in de Westerstraat. Er waren veel winkels, waar je alle boodschappen kon halen die je nodig had, en er was altijd veel verkeer. Ook op de loskade (veelal 'de oude helling' genoemd) achter kruidenier J. de Graaf (nu slijterij Beereboom) was altijd van alles te doen, zoals het laden en lossen van schepen met turf of zand, ... aanmeren, ... afvaren ... en je had daar natuurlijk ook de

schuur van de brandstoffenhandel van de familie Visser. Er kwam destijds ook nog heel wat scheepvaartverkeer door het Winsumerdiep: de melkboot, die de melk bij de boeren ophaalde en naar de zuivelfabriek bracht, en Bernardus Visser, die met de 'klei'boot naar de steenfabriek voer. Bij zomerdag mochten er soms kinderen mee varen naar het Reitdiep om te zwemmen bij het 'klei'land. Bij winterdag als de scheepvaart door ijsgang gestremd was, lagen de vrachtschepen aan het oude hellingterrein te wachten op de dooi. Daar speelde Diewerke Balk dan vaak met de schipperskinderen. De kleine roefjes waar de schippersfamilies in woonden vond ze heel mooi. Het rook er naar petroleum en in de kleine slaapvertrekjes kon je fijn spelen. Ze had er ook een vriendin: Trijntje Visser. Zij was één jaar jonger dan Diewerke en ging 's winters in Winsum naar school. Ze gingen naar de openbare basisschool aan het dorpsplein (nu Openbare Bibliotheek) van hoofdmeester Mijnheer Leppers. Trijntje Visser had twee broers en een zusje. De beide moeders van de vriendinnetjes Trijntje en Diewerke konden het destijds ook heel best samen vinden en maakten wel lange gezamenlijke schaatstochten, tot Zuidhorn aan toe. Of er in die tijd ook ande-

De heer Albert Balk, de eerste werknemer van de Winsumer scheepsbouwers Sissing, hier op de foto voor een nieuwe woonboot samen met Kees, de zoon van Hendrik Sissing. De foto dateert vermoedelijk uit de dertiger jaren van de vorige eeuw.

Fanfarekorps Triton in de pauze van een van de uitvoeringen op het voetbalterrein van Hunsingo, waar destijds een fraaie witte muziektempel heeft gestaan. Van links naar rechts: de heren Geert Raangs, Albert Balk (met pijp), Roelf Lanting en Koos Raangs. De heer Albert Balk was jarenlang bugelspeler en penningmeester bij Triton. Het werk als metaalarbeider bij de werf van de gebroeders Sissing veroorzaakte zijn latere doofheid.

Stempel van de firma Poppen & Zonen, 1962

re schipperskinderen bij mevrouw Van der Veen-Balk in de klas zaten kan ze zich nu niet meer herinneren. Heel veel later heeft ze Trijntje Visser nog wel eens in Winsum ontmoet bij de heer Willem Venhuizen, maar toen was Trijntje op familiebezoek in Holland, want inmiddels was ze geëmigreerd.

Van vaders werk bij Sissing kan mevrouw Van der Veen-Balk zich nog herinneren dat er, vooral bij zomerdag, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat gewerkt werd. Om zes uur 's ochtends werd er dan begonnen en vakantie had je in die tijd nog niet. Diewkje ging wel met moeder logeren bij familie in Drenthe en dan kwam vader in het weekend over. Als Diewkje met vader mee mocht naar de helling ging zij het liefste kijken bij het rijtje kleine huisjes aan de wallenkant waar de schippersfamilies tijdelijk in verbleven als er aan hun schip werd gewerkt. Ook kan ze zich nog herinneren, dat er op de helling wel eens woonboten werden gemaakt. 'Dat waren drijvende huizen, helemaal nieuw, met alles er op en er aan ...'. Dat vond ze ook prachtig als kind. Maar voor vader was het werk op de helling toch ook vaak erg zwaar en vooral met het kloppen en klinken van ijzer was het er een herrie van jewelste. Toch heeft hij er altijd met plezier gewerkt. Vooral met Klaas Sissing werkte hij veel samen. Eerst de bouwtekeningen maken, daarna de uitvoering ... Maar op latere leeftijd is vader Balk wel doof geworden; 'hellingoren' noemden ze dat euvel en er was geen dokter die dat probleem verhelpen kon. Ook een gehoorapparaat bracht geen soelaas. Tegenwoordig wordt daar allemaal veel meer op gelet. Vóór het gehoorprobleem zich aandiende was de heer Albert Balk een enthousiast muzikant; hij speelde bugel bij Triton en was er jarenlang penningmeester. Er waren gelukkig meer hobby's waar hij zich na zijn pensionering op kon richten: konijnen fokken, vissen ... Het contact met de familie Sissing heeft mijnheer Balk zo lang hij kon altijd trouw onderhouden.

■ Maart 2007, Werkgroep Scheepvaart & Scheepsbouw

Bronnen:

Verdwenen schepen. G.J. Schutten, uitgeverij Walburg Pers Zutphen, 2004.

Met zeil en treil. F.R. Loomeijer, uitgeverij De Alk Almaar, 1999 (2e druk).

Werven te Obergum. scriptie van J. Damminga, Noordelijk Scheepvaartmuseum.

Interviewmateriaal van de werkgroepen 'Oral History' en 'Scheepvaart & Scheepsbouw' van de historische vereniging Winsum-Obergum.

Oproep

Wie kan ons helpen bij het vinden van informatie, zoals foto's, herinneringen, overleveringsverhalen, gereedschappen die we kunnen fotograferen, lokale gezegden, namen die verwijzen naar scheepvaart en scheepsbouw in Winsum? Verhalen van schippersfamilies en hun naaste kring, familieleden, vrienden, burenen, klasgenoten ... Ook naasten van scheepsbouwers, hellingpersoneel of toeleveringsbedrijven beschikken misschien nog over waardevolle informatie over deze verloren bedrijfstak. Oud Winsumers die zelf niet over foto's beschikken, kunnen ons misschien wel behulpzaam zijn bij het herkennen van mensen op de foto's die de werkgroep inmiddels al in bezit heeft. Kunt ons helpen?

Laat het ons weten! Bel naar 0595-441671,

0595-491210 of mail naar: info@winshem.nl.

W W Weetjes

In de rubriek WWWeetjes plaatsen we opmerkelijke berichten, vragen en verzoeken die de redactie via onze website bereiken.

Onderstaande verzoek werd ons op zondag 21 januari 2007 toegezonden.

*Verzonden: zondag 21 januari 2007 21:29
Aan: info@winshem.nl
Onderwerp: poffertpan of pofferttrommel*

*beste mijnher of mevrouw,
wij zouden graag een stuk of 30 nieuwe originele
poffertpannen willen kopen.
weet u alstublieft waar die te krijgen zouden zijn???*

*dank u wel en een hele fijne dag!
gerard paagman*

*p.s.: mijn vader was geboren in uithuizen; vandaar het
'verlangen'
naar de Groningse poffert!*

Caio & Gerard Paagman

De familie Paagman is woonachtig in Invermere, British Columbia, Canada. Via zoeken op het internet is men op onze site terecht gekomen omdat daar een recept voor poffert te vinden is (Dikdakken, Infobulletin juni 2004 nummer 2, jaargang 9).

Op maandag 12 maart 2007 ontvingen wij het volgende bericht:

*Verzonden: maandag 12 maart 2007 12:50
Aan: info@winshem.nl
Onderwerp: Oude ansichtkaarten Winsum*

*Ik ben verzamelaar van oude ansichtkaarten Noord Groningen.
Sinds kort heb ik een eigen web-site, waar ook veel oude(re)
ansichtkaarten van Winsum zijn te bewonderen.
Misschien is het mogelijk dat er op de site van de historische
vereniging een link komt te staan naar deze site.
www.noordgroningeninoudeansichten.nl Vr. gr.
Jan Pieter Ritzema*

De website geeft een mooi overzicht van ruim 130 oude ansichten van Winsum en Obergum. Ook ansichten van omliggende dorpen in Noord Groningen zijn te bekijken.

Oproep werkdagen kerkhoven Maarhuizen, Obergum en Winsum

Ook dit jaar zijn we weer voornemens één of meerdere werkdagen te organiseren.

In augustus 2003 bezochten we het kerkhof van Bellingeweer en in juli 2006 het kerkhof van Ranum.

Maarhuizen

Het kerkhof van Maarhuizen werd reeds geïnventariseerd (zie Infobulletin nummer 3, 1999). De deelnemers hebben toen niet geprikt om te zien of er nog resten aanwezig zijn van de kerk die ook daar gestaan heeft. De werkzaamheden op Maarhuizen zullen bestaan uit het lokaliseren van de kerk en het controleren van de inventarisatie. De inventarisatie met aangevulde kaart zal herplaatst worden in het Infobulletin op dezelfde wijze als dat ook voor Bellingeweer en Ranum is gedaan.

Winsum en Obergum

De graven op de buitenkerkhoven van Winsum en Obergum moeten nog geïnventariseerd en beschreven worden. En hetzelfde geldt voor de graven die nog in de kerken aanwezig zijn. De inventarisatie van graven in de kerken kunnen we ook als najaaractiviteit uitvoeren omdat we dan minder weersafhankelijk zijn.

Belangstellenden kunnen zich opgeven via ons mailadres: info@winshem.nl of schriftelijk bij C. Tersteeg, Freesiaalaan 30, 9951 GM Winsum.

In overleg met de belangstellenden worden data vastgesteld waarop de werkdag(en) zal(zullen) plaatsvinden.

Wie wil convocaties per mail ontvangen ?

U ontvangt sinds enige tijd uitnodigingen voor ledenvergaderingen en lezingen per post. Dat zal u niet ontgaan zijn. De vereniging is hierdoor genooddacht de portokosten hiervoor in rekening te brengen, omdat anders een te grote aanslag op onze financiële reserves wordt gedaan. U kunt ervoor kiezen om convocaties per mail te ontvangen. Op de contributienota voor 2008 zullen de portokosten voor de convocaties dan niet in rekening worden gebracht. Ontvangt u het tijdschrift per post dan blijven de portokosten hiervoor wel bestaan.

Wat moet u doen om convocaties per mail te ontvangen:
Stuur een mailbericht met als onderwerp "Convocatie" naar het mailadres van de vereniging (info@winshem.nl) onder vermelding van uw naam en uw mailadres.

De kerstvloed van 1717 en dominee Wibrandus van Elselo van Bellingeweer en Ranum

In de Kerstnacht van het jaar 1717 woedt er een zeer zware noordwester storm in het noorden van Europa. Scandinavië, Noord-Duitsland en vooral ook de provincie Groningen worden zwaar getroffen.

Twee jaar eerder, op 3 maart 1715, waren de dijken ook al doorgebroken.

En op 6 maart 1718, dus ruim een jaar na de kerstvloed, moest dominee Wibrandus van Elselo van Bellingeweer en Ranum al weer door een ‘invloed’ van het zeewater in een bootje van Obergum naar Ranum roeien om er de jaarlijkse Avondmaaldienst te verzorgen.

Dankzij zijn summiere en zakelijke aantekeningen in het ‘Kerkeboek’ van Bellingeweer en Ranum, waar hij toen dominee was, kunnen wij ons een voorstelling maken van het achttiende-eeuwse wierdenlandschap rond Winsum, dat toen dus nog steeds functioneerde, ondanks, of liever, dankzij de zwakke bedijking.

Wie weet wonen komende generaties Groningers ten gevolge van de opwarming van de aarde ook weer op de eeuwenoude wierden?

Het ‘Kerkeboek’ van Bellingeweer-Ranum

Vanaf 1969, en later in 1979 en 1981, werden archiefstukken (ouder dan 1940) van de hervormde gemeente Winsum-Obergum en van de, sedert 1820 verdwenen vroegere hervormde gemeenten van Maarhuizen, Bellingeweer en Ranum in bewaring gegeven bij de Groninger Archieven.

Onder deze waardevolle stukken bevindt zich ook het zgn. Kerkeboek van de hervormde gemeente Bellingeweer en Ranum, dat diverse aantekeningen bevat over de periode van 1668 tot 1729.¹

In dit boek treft men in chronologische volgorde, namelijk gerangschikt op jaar, de volgende, niet verder naar soort geordende, aantekeningen aan: a) notulen, doop en trouw 1668-1729, b) lidmaten, 1668-1728 en c) overlijden, 1668-1673 en 1722.²

De jaarlijkse aantekeningen tot 1683 betreffen uitsluitend de gemeente Bellingeweer, die tot dat jaar nog zelfstandig was. Zij werden ingeschreven door de Bellingeweerder dominees Petrus Wolphius Duicher (juli 1668 tot maart 1675) en Johannes Bekker (aug. 1675 tot febr. 1682). Vanaf 1683, met het aantreden van dominee Georgius de Jager (mei 1683 tot maart 1697), worden de gemeenten van Bellingeweer en Ranum gecombineerd, zodat de genoteerde wederwaardigheden in het Kerkeboek zowel Bellingeweer als Ranum betreffen.

Na het overlijden van dominee De Jager op 24 maart 1697 worden de jaarlijkse aantekeningen voortgezet door dominee Wybrandus van Elselo (mei 1698 tot febr. 1728).

Het Kerkeboek op internet

Onderstaande prachtige fragmenten van foto's van enkele bladzijden uit het Kerkeboek van Bellingeweer en Ranum, gemaakt door Menne Glas, zijn te vinden op internet: www.denbraber.nl/vpnd/gr/bellingeweer_dtb.html. Zij zijn daar geplaatst in het kader van het project “Van papier naar digitaal”, dat een initiatief is van Hans den Braber en Herman de Wit. Dit project heeft tot doel genealogische bronnen ‘online’ te brengen, d.w.z. je kunt deze handgeschreven bronnen dus zomaar thuis, achter je eigen pc bekijken en bestuderen. Naast digitale afbeeldingen van de oorspronkelijke genealogische bronnen vindt men er ook transcripties (overzettingen in modern schrift), zodat ook de geïnteresseerde ‘leek’ die niet geoefend is in het lezen van oud schrift er dankbaar gebruik van kan maken.

Voor de provincie Groningen is inmiddels al een flink aantal bronnen beschikbaar, allemaal gefotografeerd en aangeleverd door de genoemde Menne Glas. De afbeeldingen van de originelen zijn in kleur en over het algemeen van goede kwaliteit. Zo kan men bijvoorbeeld ook het origineel van de Lidmatenlijsten van de hervormde gemeente Winsum (1653-1707, 1764-1811) op deze site raadplegen. Een mooi initiatief.

De aantekeningen van domine Wybrandus van Elselo in het Kerkeboek

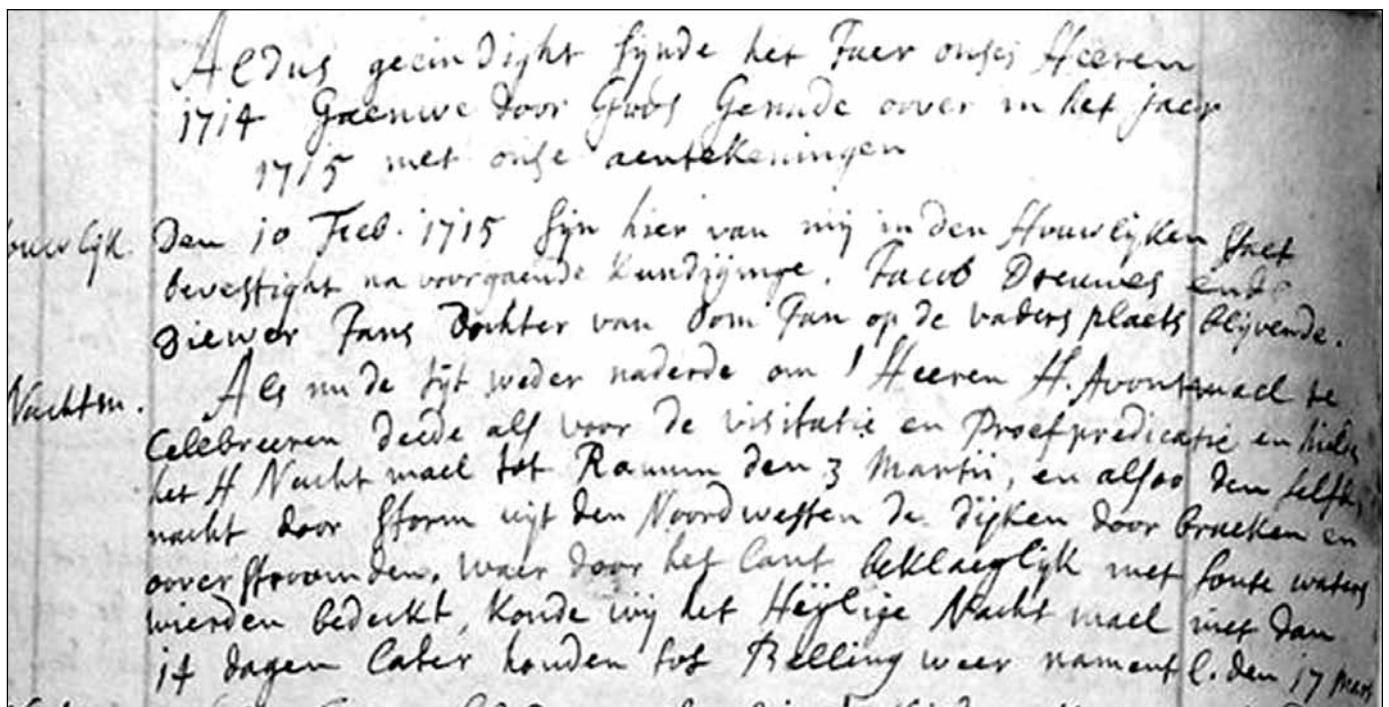
Dominee Wibrandus van Elselo (15 mei 1698 – overl. 7 febr. 1728) van Bellingeweer en Ranum, waar hij bijna 30 jaar in functie is geweest, noteert onder het jaar 1715 het volgende:

Als nu de tijt weder naderde om 's Heeren H. Avontmael te Celebreren deede als voor de visitatie en Proefpredicatie en hielden het H. Nacht mael tot Ranum den 3 Martii, en alsoo den selfde nacht door storm uijt den Noordwesten de dijken door braeken en ooverstroomden, waer door het lant beklagelijck met soute wateren wierden bedeckt, konde wij het Heijlige Nacht mael niet dan 14 dagen later houden tot Belling weer namentl. den 17 Martii. (afbeelding 1.)

Blijkens deze notitie moeten, nadat dominee Wibrandus op de avond van 3 maart in Ranum het Avondmaal heeft gevierd, in diezelfde nacht door een noordwester storm de dijken zijn

raak, en flink ook, zoals blijkt uit de volgende aantekening van dezelfde dominee Wibrandus van Elselo:

Als den tijt dan weder verscheenen was om het H. Avontmael te Celebreren hielden wij hetselve na voorgaende visitatie en proefpredicatie tot Bellingeweer den 12 Dec. En konden het op het verloop des vierendeel jaers voor deese tijt tot Ranum niet Celebreren, alsoo op den 25 decemb. sijnde Kers morgen, tussen 3 en 4 uijren door een geweldige storm wint uijt den Noordwesten, welke des daeghs te vooren uijt den Zuidwesten alsoo geweldigh was geweest, alle dijken wel 3 a 4 ja 5 voeten [hoch] het zeewater overstroomde, waardoor de Geheele Provincie jammerlijk wierde bedeckt met zoute wateren, en een zee geleek, een groot getal menschen en beesten verdroncken, en veele huysen weghspoelden, [En]. alsoo dat voor den 6 Feb. 1718 niet dan over ijs tot Ranum konde koomen prediken, als wanneer het zeewater noch in 't lant was. (afbeelding 2.)

Afbeelding 1.

doorgebroken, zodat het land met zeewater bedekt werd. Pas 14 dagen later, zo deelt hij mee, kon hij het Avondmaal in Bellingeweer celebreren.

Zijn zakelijke en summiere aantekening geeft helaas geen uitsluitsel over wat er die nacht en tijdens de twee weken daarna allemaal in en om Winsum is gebeurd. Waren er slachtoffers? Werd de dominee die avond of nacht op Ranum door het binnenstromende water overvallen en heeft hij daar toen enige tijd moeten vertoeven? Of was hij wellicht al direkt na de dienst teruggekeerd naar zijn woning, de pastorie op Bellingeweer? Hoe het ook geweest moge zijn, zijn lidmaten van Bellingeweer, van wie er een behoorlijk aantal in de Meeden woonden, zullen de eerste dagen na de overstroming wel niet in staat zijn geweest met droge voeten de kerk op de wierde te bereiken.

Nog geen twee jaar na de stormvloed van 1715 is het alweer

Nadat hij op 12 december 1717, na de gebruikelijke visitatie en voorbereidende predicatie, het Avondmaal te Bellingeweer had gehouden, stak er op 24 december een zware zuidwester storm op, die tijdens deze kerstnacht (een zaterdagnacht) tussen drie en vier uur draaide naar het noordwesten. Het opgestuwde water sloeg toen wel zo'n 90 tot 150 cm. over de dijken, zodat de hele provincie overstroomde en 'op een zee leek'. Een groot aantal mensen en dieren verdronk en veel huizen spoelden weg. Pas op 6 februari 1718, dus na zes hele weken, lukte het dominee Wibrandus om over het ijs naar Ranum te gaan om er te preken.

De Kerstvloed van 1717³

Blijkens andere bronnen moet er in de kerstnacht van 1717 inderdaad een hevige noordwesterstorm zijn losgebarsten, die het kustgebied van Nederland, Duitsland en Scandinavië teisterde. In dit gebied kwamen toen zo'n 11.000 mensen om het leven.

m. Als den tijt dan weder verscheenen was om het H. Avondmaal te Celebreeren kielden wij het selve na voorgaende visitatie en proefpredicatie tot Bellingweer den 12 Dec. En konden het op het verloop des viervendeel jaersvoor dieze tijt tot Ranum niet Celebreeren, alsoo op den 25 Decemb. sijnde Kers morgen, tusschen 3 en 4 uijren door een geweldige stormwint blift den Noordwesten, welke des daeghs te vooren sijt den Zuidwesten alsoo geweldigh zee water overstroovende, waardoor de geheele Provin- cie jammerlijck wierde bedekt met zoute wateren, en droucken, en veele knippen weghspoelden, te. alsoo dat voer den 6 Feb. 1718, niet dan overijs tot Ranum konde comen en prediken, als wanneer het zee water noch in't land was.

Den 9 Jan

Afbeelding 2.

Voor al het kustgebied tussen Nederland en Denemarken had zwaar te lijden. Overal traden dijkdoorbraken op, gevolgd door het onderlopen van grote oppervlakten land. Tussen Tondern en in Sleeswijk en het Oostfriese Emden verdronken maar liefst zo'n 9000 mensen, in Nederland waren 2500 slachtoffers te betreuren. De zwaarst getroffen gebieden lagen in het graafschap Oldenburg, rond Jever, Kehdingen en het vorstendom Ostfriesland. In het plaatsje Butjadingen verloor men 30% van de bevolking.

In de provincie Groningen stond het water op het platteland hier en daar wel enkele meters hoog, in de stad enkele voeten. Dor-

pen, die direct achter de zeedijk lagen, werden bijna volledig weggevaagd. In Uithuizerveen vielen 208 doden, in Leens 182, in Pieterburen 172 en in Kloosterburen 178.

In Groningen moest zelfs worden opgetreden tegen plunders, die onder het mom mensen te willen redden, huizen en boederijen leeg roofden. In totaal maakte de overstroming in de provincie 2276 dodelijke slachtoffers.

Naast al dit leed verdronken ook 11.457 koeien, 3.071 paarden, 1.272 varkens en 20.999 schapen. 1455 Huizen werden vernield of ernstig beschadigd.

Ook elders in de Republiek was er aanzienlijke schade. Zo stroomde het water ook Amsterdam en Haarlem binnen, evenals in de gebieden rond Dokkum en Stavoren. In Friesland verdronken ruim 150 mensen. Ook bij Zwolle en Kampen richtte het water materiële schade. In Vlieland stroomde de zee over de duinen waardoor het al eerder beschadigde dorp West-Vlieland bijna geheel verloren ging.

In de middag van eerste kerstdag kwam het provinciaal bestuur

Afbeelding 3.

West-Vlieland, zoals het er uit kan hebben gezien voor het in de golven verdween.

van Groningen bijeen. Na beraad gaf men de commies voor de waterstaat, Thomas van Seeratt, de opdracht een reddingsoperatie te starten. Seeratt vorderde schepen in de stad Groningen en laadde ze met voedsel en drinken. Door de overstroming was het waterpeil in de grachten van Groningen zo hoog gestegen,

Afbeelding 4.

dat de schepen niet meer onder de bruggen door konden varen. Seeratt charterde vervolgens mensen die op de schepen moesten gaan staan om zo de diepgang van de schepen te vergroten. Op 26 december, tweede kerstdag, konden 's morgens 40 schepen met brood, bier en water uitvaren om hulp te gaan verlenen aan de slachtoffers en verdrinkenen te bergen.

Dat Groningen na de Kerstvloed van 1717 niet meer werd getroffen door een vergelijkbare watersnoodramp, was voor een belangrijk deel te danken aan de genoemde Thomas van Seeratt, een Zweedse zeeman, die als 'commijs provinciaal' tussen 1716 en 1721 verantwoordelijk was voor de Groningse dijken. In februari 1718 kon Seeratt de eerste plannen presenteren voor het herstel en versterking van de zeeweringen. Hij kreeg volmacht van de Groningse Staten om de plannen uit te voeren. Ondanks vele strubbelingen en verzet waren de dijken in de zomer van 1719 hersteld en verbeterd. Het 'journaal' dat hij van deze periode bijhield, vormt een belangrijke waterstaatkundige informatiebron.

Alleen al in de dijken van Hunsingo waren 50 gaten geslagen. Over grote afstanden waren de dijken gewoon weggeschoven, alsof ze er nooit waren geweest.

In 1717 verscheen van de hand van Johann Baptista Homann te

Neurenberg de bovenstaande kaart met een *Geographische Vorstellung der jämertlichen Wasser Flutt in Nieder-Teutschland, welche den 25. Dec. A° 1717, in der heiligen Christ Nacht, mit unzähllichen Schäden, und Verlust vieler tausend Menschen, einen grossen theil derer Hertzogth. Holstein und Bremen, die Grafschaft Oldenburg, Frislandt, Gröningen und Nort-Holland überschwemmet hat.* (Zie afbeelding 4.)

Groningse verhalen over de Kerstvloed

In Groningen zijn verschillende, soms hartverscheurende verhalen over de lotgevallen van slachtoffers bewaard gebleven. Het eerste, hier geciteerde relaas, speelt zich af in Ulrum:

*By Ulrum, op de Panster, was een Meyd agter in 't huis en rieds in 't water
dog hier had het waater geen plaats voor deese Meyd
dies smet een golf derselve
op een losse Koe, die met de Meyd
naa 't binnen huus stapte, in 't welk
de een soowel als de andere
wied behouden.*

Een artistieke impressie van de Kerstvloed van 1717 op het Groninger platteland.

Zo moet er op Kerstdag een zekere man, die zijn reeds overleden dochter bij zich had, op een stuk hout van zijn huis van Saaxumhuizen naar Harkstede zijn gedreven, waar hij in veiligheid werd gebracht.

Het volgende verhaal begint in Pieterburen en eindigt 'smartelijk' in Baflo:

Abel Jacobs uit Pieterburen, drijvende met zijn vrouw en de knecht op een stuk van hun huisdak (zijnde reeds hun kinderen, vijf in getal, verdrongen, alsook de meid, niettegenstaande deze aan een boom was geraakt, in hun aanzien is omgekomen), is buiten weten van zijn vrouw en de knecht van het dak afgevallen en ellendig verdrongen, maar de vrouw en de knecht zijn met dit dak gedreven tot aan Baflo, aldaar behouden aangekomen en uit het doodsgevaar gered, echter was de vrouw zeer smartelijk om het verlies van haar man en kinderen.

In Kloosterburen sloeg een tjalk van vijftig last over de dijk. Het schip dreef tegen het huis van een schoenmaker aan, waardoor tien mensen op het schip konden klimmen. Bij Molenrij kwam het schip vast te zitten en daardoor konden er nog dertig op het schip komen, die allen werden gered.

Jan Jaspers te Eenrum had zich in een boom geplaatst. Derk Lands en enige anderen hebben getracht, met een praam daar naar toe te varen, wat "door de verbolgen tegenwind" niet gelukte. Jan Jaspers zag dat en wees Derk op een bult stro of koren, die aan kwam drijven. De praam voer naar de drijvende bult. Daarbovenop zaten een man, een vrouw, een meid, vier kinderen en een hond, die van Hornhuizen naar Eenrum waren gedreven. Allen werden op de praam geborgen.

De volgende dag, toen de wind wat was gaan liggen, voer Derk Lands met zijn makkers weer naar de boom, om Jan Jaspers te redden.

Maar de boom was leeg. Waarschijnlijk is Jan Jaspers, door de kou bevangen, uit de boom gevallen en verdrongen.

*Hoe vreeslijk, de Waater-Magten
De Dijk van 't Land vol Gaaten bragten:
Hoe d' onbedwongen Zee-vloed suusde,
En door de Kolken heenen bruusde;
Hoe onbeschrijfelijk de Golven,
Gehiel verwoed, het Land bedolven;
Hoe grouwsaam 't Baargebonds de huusen
Verbrak en dese meest vergruusen;
Hoe seer benaut selvs veele Liedren
Ook sogten 't Doodsgevaar t'ontvlieden
Op Huusen, Daaken, Balken, Boomen,
Allom bekneelt, met soute stroomen;
Soo kindren, Knegten, Mannen, Vrouwen.
't Was deerlijk om aan te schouwen!*

Zo schrijft A.E.G., de auteur van het *Opregt en naukeurig historis-verhaal van de Waater-vloed, voorgevallen in de provincie van Groningen, op Kerstdag den 25 December Anno 1717.*(Afbeelding 3.).

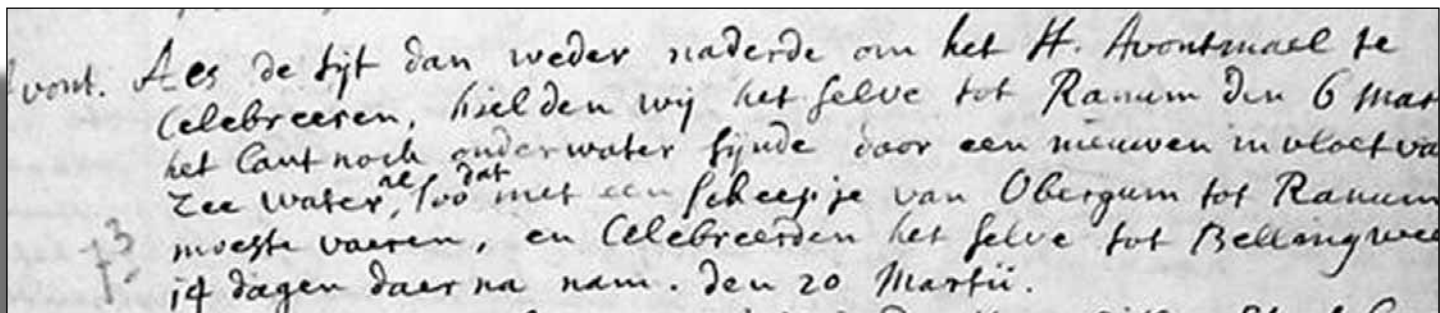
De vloeddeuren van Schaphalsterzijl ten westen van Winsum werden "onder vreesselijk gekraak" weggeslagen.

Tenslotte nog een dramatisch verhaal van Isebrand Pieters uit Westernieland:

Isebrand Pieters en zijne vrouw met drie kinderen drijven met een stuk van haar huis van 't Westernieland en komen zoo in 't drijven aan een scheepje, dat met er haast vol water raakte; komen bij Rasquert aan een boom, alwaar de man inklimt en wilde de vrouw ook in helpen, maar de vrouw als verkleumt zeide "ik kan niet meer"; maar de man kon alleen zooveel niet te wege brengen, toen moest de vrouw aldaar verdrinken, maar de man is door 't volk van Mr. Martensplaats gered en levendig behouden.

Een tragisch voorval op Bellingeweestermeeden

In Winsum, en met name in Bellingeweer verloren twaalf men-

Afbeelding 5.

sen het leven.

In ons Infobulletin van januari 1997 (jr. 1, nr. 2) publiceerde Piet Noord al eens het onderstaande, aangrijpende verhaal:

Aafke op Bellingeweestermeeden konde niet slapen door het gedruisch der wind, stond op om het morgenwerk te verrichten, doch geen licht konde ophouden gaat zij weder naar bed; een van haar kinderen zeide: "mem, het bollert zoo in onze schoorsteen, zal het zolte water ook inkoomen", waarop zij weder van bed afstapte; aanstonds vlogen de vonken in de schoorsteen omhoog wegens het overstroomen van 't water; daarop gaat zij weder op 't bedde en scheurde het middenshot voorts weg zeggende toen tegen haar drie kinderen "hier moeten wij alle sterven, houdt malkander terdege vast", en het duurde ook niet lang of de wandmuur brak door 't geweld der baren, dat zij genoodzaakt was om op 't dak te klimmen; en van 't dak op de zolder, daar ongedorschen haver op lag, scheurde zij daar een gat hope van een plank los te krijgen, maar 't was buiten haar macht, zodat haar drie kinderen daar gebleven zijn en naderhand in 't graf bij malkander te Bellingeweer begraven, doch zij geborgen niets aan hebbende als een hemt en borstrok en onderrok, en heeft daar zoo gezeten tot Zondag dicht aan den middag.

En het ging maar door

Het effect van de Kerstvoed, - een paar dagen na deze vloed traden strenge vorst en sneeuwval in -, werd nog versterkt toen het grotendeels openliggende land in de nacht van 25 op 26 februari 1718 door een nieuwe stormvloed werd getroffen. Dominee Wibrandus maakt ook van deze overstroming melding in het Kerkeboek:

Als de tijt dan weder naderde om het H. Avontmaal te Celebreren, hielden wij hetselve tot Ranum den 6 Martii het lant noch onderwater sijnde door een nieuwen invloet van zeewater, alsoo dat met een scheepje van Obergum tot Ranum moest vaeren, en Celebreerden het selve tot Bellingeweer 14 dagen daerna nam. Den 20 Martii. (Afbeelding 5.)

Ruim een week na de tweede overstroming van 25 op 26 februari moet er dus nog zoveel water op het land hebben gestaan, dat men simpelweg met een bootje van de wierde van Obergum naar de wierde van Ranum kon roeien. In Bellingeweer moest men nog eens 14 dagen wachten voordat dominee Wibrandus er het Avondmaal kon celebreren.

En hoe 't verder zou kunnen gaan?

Momenteel wordt er op provinciaal niveau gewerkt aan allerlei ontwikkelingsplannen voor de meer of minder verre toekomst van het Groningse landschap. Zo is er onlangs een, in het Engels gesteld rapport verschenen, waarin voor de volgende eeuw de

inrichting van Groningen geschetst wordt als een soort eilandendriek.⁴

Het plan, opgesteld door de Gasunie, de Rijksuniversiteiten Groningen en Wageningen en de Provincie Groningen, gaat er van uit dat door de zeespiegelstijging in combinatie met meer neerslag vanuit het achterland onze gebieden weer het aanzien zullen krijgen zoals zij dat hadden aan het begin van de jaartelling.

Toekomstige generaties Groningers zullen dan weer wonen op de aloude wierden of in drijvende huizen in een waterrijke delta en in futuristische speedbootjes naar hun werk varen of bij hun bureaus op bezoek gaan. Oude polders, zoals bijvoorbeeld het Ruigezand, zullen weer teruggegeven worden aan de zee. Grote kunstmatige meren zullen worden aangelegd, en zelfs is voorzien in een tweede rij waddeneilanden ten noorden van de huidige eilanden.

Met de hierboven besproken aantekeningen van dominee Wibrandus van Elselo uit het begin van de achttiende eeuw kunnen we ons na alvast verheugen op de komende natte tijden.

Of zal men toch besluiten de dijken langs onze noordkust weer te verhogen? Wie zal 't zeggen.

■ Jacques Tersteeg.

¹ C. Tromp, *Inventaris van de archieven van de Hervormde Gemeenten Winsum, ..., Bellingeweer en Ranum, 1668-1820, ...etc.* 1990, inv.nr. 32. Het Kerkeboek berust als retroactum van de Burgerlijke Stand in het Rijksarchief Groningen.

² C. Tromp, a.w., p. 55.

³ Voor de afbeeldingen en gegevens over de Kerstvloed van 1717 maakte ik o.a. gebruik van de volgende interessante websites: www.marnegebied.nl, www.groningerarchieven.nl, www.w8.nl en wikipedia.org.

⁴ R. Roggema, A. van den Dobbelsteen en K. Stegenga, *Pallet of possibilities. Bridging to the future.* (Provinciale uitgave, mei 2006).

117 jaar De Noord in Obergum!

In het voorjaar van 1890 (dus 117 jaar geleden!) kwam Klaas Gerhard de Noord (1862-1952), van beroep koperslager en

kachelmaker, getrouwd met

Sijtske Abbring (1866-1937),

vanuit Grijpskerk naar Obergum.

Hij werd toen door koop eigenaar van de

woning met 78 centiare grond

te Obergum aan de

Westerstraat, thans huisnummer 36

(toen kadastrummer B 505).

Jaarlijks moest voor dit perceel 56 1/4 cent

lampegeld aan de Diaconie van de

Hervormde Kerk van Obergum

worden betaald..

Op dit piepkleine perceel begon De Noord als koperslager en kachelmaker. Feilloos werden door De Noord koperen voorwerpen vervaardigd, zoals ketels en kruiken e.d. Zo vakkundig gemaakt dat je geen naad kon zien.

Het was in die tijd dat een splinternieuwe kachel voor acht gulden op de kruiwagen thuis werd bezorgd.

De Noord was ook loodgieter. Zijn eerste grote karwei was voor rekening van de familie Wierda het loodgieterswerk aan de villa "Veld en Vaartzicht" aan de Wierdaweg (hoek Westerstraat).

Het perceel waar De Noord zijn bedrijf uitoefende was spoedig veel te klein. Er moest – in de tijd dat het uurloon een dubbelte bedroeg – naar een andere locatie worden gezocht, want er moest uitgebreid worden.

In 1898 sloot De Noord met Jan Jans Timmer, van beroep negotiant, een overeenkomst tot ruiling. Timmer nam van De Noord het perceel B 505 in de Westerstraat over en De Noord verkreeg (onder bijbetaling!) daartegenover het pand op de kruising van de Hoofdstraat en de Westerstraat, waarin Timmer zijn timmerbedrijf en ijzerwinkel uitoefende. Hier kon De Noord zijn inmiddels veelzijdig beroep ruimer uitoefenen en uitbreiden.

Dit pand werd door Jan Jans Timmer op 26 januari 1867 in eigendom verkregen..

In een procesverbaal van publieke verkoping van 1 maart 1855 werd het pand nog als volgt omschreven:

"Eene behuizing met stalling en annexen, getekend numero achtenvijftig, zijnde een herberg, met de beklemming van derzelver heem of erf, doende jaarlijks op den eersten mei tot huur aan Jelle van Dijken te Westerbroek, vier gulden, staande en

Foto 1

gelegen aan de Straat te Obergum, gemeente Winsum.”

Een mooie plaats voor een herberg! Midden in het dorp, op een kruising van straten.

De publieke verkoop geschiedde in opdracht van Anje Jans Alderts, wollennaaster, toen wonende te Winsum.

Uit de oude akten blijkt dat de familie Alderts reeds vanaf 1802 in het bezit was van de herberg. Vanaf 1855 tot 1867 was Jantje Onnes Wierenga aldaar kasteleinse. Zij is achtereenvolgens gehuwd geweest met Harm Ewolds Brugma en Hendrik Pieters Bosch, die ook beiden in de akten als kastelein werden aangeduid.

Later verhuisde de familie Alderts naar een herberg in Winsum (huidig cafe De Bron en wereldwinkel).

K.G. de Noord had het goed bekeken. Het pand (vroeger dus herberg met stalling!) was een goede locatie voor een winkel. De Westerstraat en de Hoofdstraat waren immers toen al straten waar veel bedrijvigheid heerste.

De gebouwen zijn zeer oud. De dakconstructie is zeer bijzonder en smaller dan de huidige gevel aangeeft. (zie het verslag van de lezing gehouden door Taco Tel, bouwhistoricus, voor de Historische Vereniging op 17 oktober 2006, opgenomen in de uitgave nummer 3 van Info bulletin Winshem jaargang 2006). De dakspanten zijn afkomstig van afbraak van een voormalige borg. Genoemde Jan Jans Timmer heeft destijds ook de borg Ewsum te Middelstum gesloopt. Vitrinekasten met fraai houtsnijwerk werden toen naar het pand overgebracht en hebben daar nog vele jaren in de winkel gestaan, maar bij alle modernisering zijn ze (helaas) verdwenen.

In de winkel van De Noord was van alles te koop: serviesgoed, aardewerk, pannen, potten, keukengerei, gereedschap, speelgoed; het was - samengevat - een warenhuis.

Op de grote foto 1, genomen omstreeks 1900, is achter het etalageraam duidelijk te zien wat er zoal te koop was. In de winkeldeur staat mevrouw De Noord-Abbring en met de rug tegen

de gevel K.G. de Noord. De gemeentelijke veldwachter staat op de achtergrond toe te kijken en de kinderen zijn blij dat ze ook op de foto komen.

In 1923 verkoopt K.G. de Noord het bedrijf aan zijn zoon Gerrit de Noord (1893-1983), gehuwd met Katrijntje Boot (1895-1983). Gerrit de Noord (koperslager, kachelmaker en winkelier) was reeds in het bedrijf werkzaam. Hij was één van de eerste gediplomeerde electriciëns in de provincie Groningen en werkte veel voor Electriciteitsbedrijf Groningen-Drenthe (EGD), zoals leidingen aanleggen (boven- en ondergronds), meterkasten installeren en dergelijke werkzaamheden.

In een publieke veiling op 15 september 1929 kocht Gerrit de Noord van de familie Timmer het ten noorden aangrenzende perceel aan de Hoofdstraat. Dit pand maakt nu onderdeel uit van de winkel (het noordelijke deel).

Op foto 2 staat afgedrukt de winkel van De Noord aan de Hoofdstraat (Obergum). Het in 1929 gekochte pand is het huis met de gemetselde gevel en stoep.

In de tweede wereldoorlog kregen de Duitsers er lucht van dat De Noord op de zolder nog gereedschappen, ijzerwerk, spijkers e.d. in voorraad had gehouden voor betere (of slechtere) tijden. De Duitsers vorderden echter deze voorraden. De Noord mocht nog wel nota's indienen, maar kreeg niet alles vergoed.

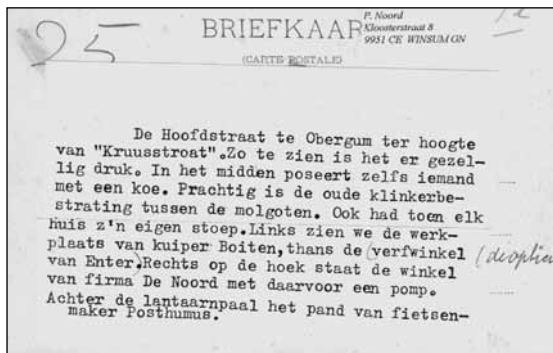
Na de oorlog bloeide de zaak weer op. Gerrit de Noord sloot in 1950 met zijn zoon Jacob de Noord een firma-contract. De firma krijgt de naam: Firma K.G. de Noord. Met de toetreding van Jacob (Jaap zoals iedereen hem kent) wordt de electriciteitspoot van de zaak verder uitgebreid.

In 1964 treedt Gerrit de Noord uit de firma en neemt zoon Jaap (1927) het bedrijf over. Hij en zijn vrouw Jansje Dijkema (1923) drijven de zaak verder, waarbij Jansje zich in belangrijke mate ontfertmt over de winkel.

Inmiddels zijn we weer een generatie verder, want in 2001 neemt Gerrit de Noord (zoon van Jaap en Jansje) het bedrijf

Foto 2

over. Gerrit en zijn vrouw Gaatske Postma leggen zich speciaal toe op de winkel (het warenhuis in heel ruime zin).

In 1961 kocht Jaap de Noord het pand aan de overzijde aan de Westerstraat nummer 1, met de beklemming van de grond, alsmede bij dezelfde akte de eigendom in beklemrechtelijke zin.

Dit pand (op foto nummer 1 duidelijk te zien met het uithangbord J.Drent, zadelmaker) is thans in gebruik als magazijn. Het zou mooi zijn als dit pand nog eens geres-taureerd zou kunnen worden.

Eigenaren (beklemden meijers) van dit pand waren:

- 1856-1866 G.W. Sijbolts,
- 1866-1868 Samuel Levie de Vries,
- 1868-1896 R.W. Birza,
- 1896-1903 J. Drent, zadelmaker,
- 1903-1905 K. Tinga, bakker,
- 1905-1909 wed.J. Wegman,
- 1909-1920 A. Tinga, bakker,
- 1920-1961 J. v.d. Wal, bakker.

In die tijd schuwde men de concurrentie niet: naast bakker Van der Wal lag vroeger de bakkerij van Berend Kampin-ga (daarvoor bakker Melle Zandt en daarvoor o.a. bakker Meima).

In 1975 kocht Jaap de Noord het pand schuin tegenover, op de hoek van de Oosterstraat en de Hoofdstraat, waarin nu alles op het gebied van wasapparaten, radio, televisie en tuinmeubelen te koop is.

Drie hoeken van de kruising Hoofdstraat-Obergum, Wes-terstraat en Oosterstraat zijn nu genoemd: in het pand op de vierde hoek (Oosterstraat-Hoofdstraat) had de familie Moedt een kruidenierswinkel (thans woonhuis).

Vanaf 1890 tot nu (2007) hebben vier generaties De Noord hun nering uitgeoefend in Obergum (en Win-sum). Vanaf 1898 vanuit de huidige locatie.

Over continuïteit gesproken!

■ Joh. Huitsing

D o u d e s t i e t s

Boderijders

Vrijwel elk dorp had vroeger één of meer boderijders. In de provincie Groningen en delen van Friesland en Drenthe hadden zij een geregelde dienst op de stad Groningen. De boderijders waren er voor het hele volk en deden alle soorten boodschappen. Zowel neringdoenden als particulieren maakten gebruik van de diensten van de boderijders. Zij waren min of meer een manusje van alles. Een grote diversiteit aan spullen werd naar en van de stad Groningen vervoerd naar de dorpen. Het boderijderschap heeft een grote ontwikkeling doorgemaakt. Er werd begon-nen met een kruiwagen of hondenkar. Ook werden goederen vervoerd met zogenaamde dorpsschepen, die regelmatig op Groningen voeren.

Naarmate de verbindingswegen verbeterden veranderde de wijze van vervoer. Al gauw ging het vervoer met paard en wagen. Als opvolger van deze wijze van vervoer deed het automobiel (vrachtauto's) zijn intrede.

In de stad Groningen hadden de boderijders een bepaalde standplaats. Later werd een bodenterrein ingericht, waar alle op Gronin-gen rijdende boderijders waren geconcen-treerd.

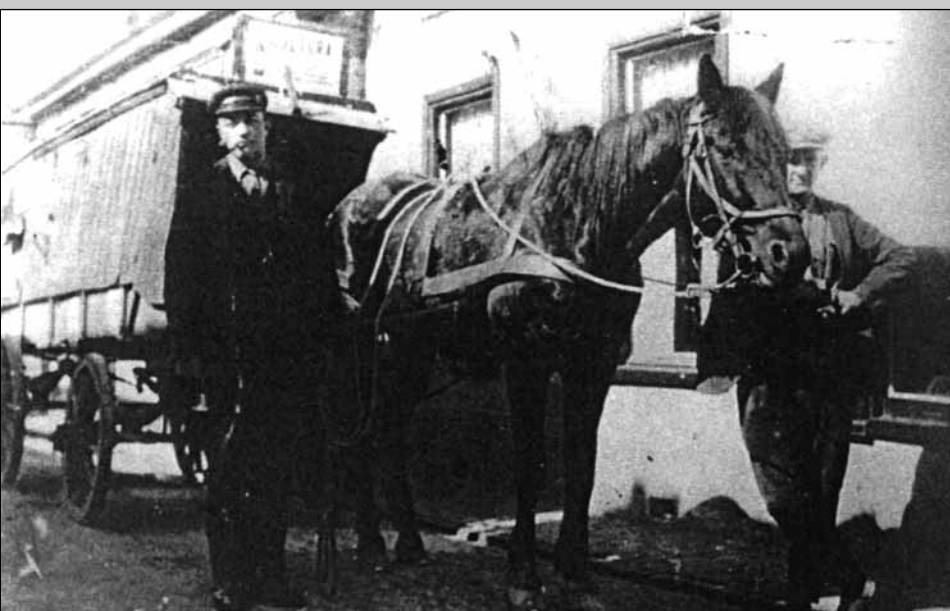
Ook Winsum-Obergum heeft enige boderijders gekend, namelijk:

1. de heer Weessies. Hij woonde in het huis Geert Reindersstraat 4. H. Hoeksema was knecht bij hem.
2. Geert Kajuter. Driemaal in de week werd door deze boderijder vanuit Win-sum de reis naar de stad gemaakt. Later werd de bodedienst overgenomen door zijn zoon Doetse. Doetse woonde aan de noordzijde van de Kerkstraat, tegenover de Hervormde kerk, in de bocht van de straat. Het huis werd in augustus 1972 afgebroken. In de zomer bracht Kajuter met de vrachtauto de bagage van de jeugdclubs van de Hervormde gemeente naar een kampeeradres in Appelscha. Op de auto was dan met grote letters aan-gebracht "Jeugdwerk Ned. Herv. Gemeente Obergum".
3. Maring. De naam Maring was een begrip in boderijdersland en in Winsum-Ober-gum. Lange tijd heeft een Maring een bodedienst op Groningen gehad, eerst met paard en wagen, later met vrachtau-to's. Ook nu nog komt men vrachtwagens tegen met de naam Maring, niet als boderijder maar als transportbedrijf.

■ P. Noord

*Boderijder Weessies met knecht H. Hoeksema.
De foto is van omstreeks 1922.*

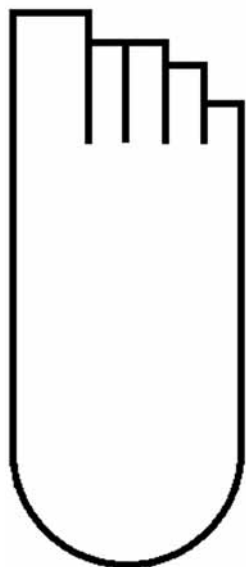

Bode Maring was vele jaren een begrip in Winsum en omgeving. Rechts op de foto A. Maring.

Boderijder Kajuiters, gefotografeerd in de Hoofdstraat Winsum, bij garage de Jong. Van links naar rechts, D. Kajuiters en G. Kajuiters. De naam van de jongeman uiterst links is niet bekend.

P e d i c u r a

*gediplomeerd voetverzorgster
aantekening diabetische voet
voetreflexzonetherapeute
massage-therapeute
en stoel shiatsu*

fennie braad
nieuwstraat 48
9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49
behandeling op afspraak

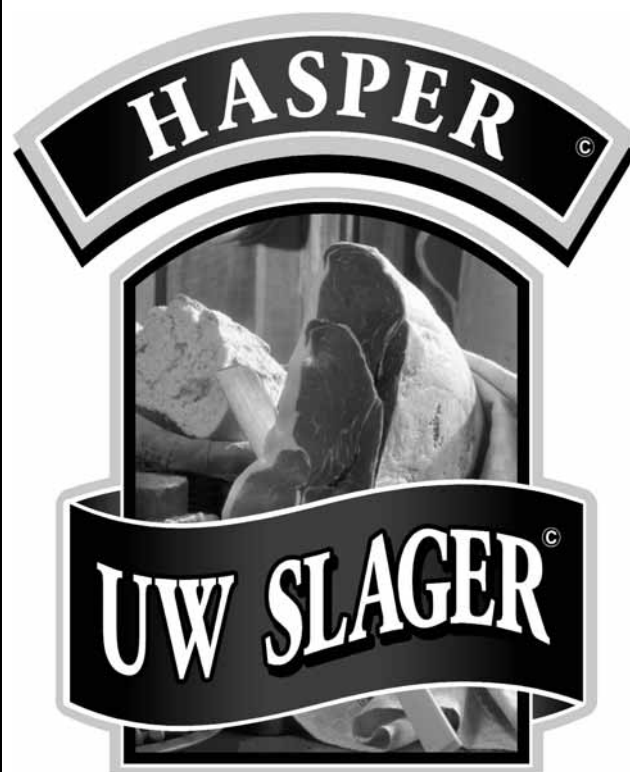
Winsums Verleden

Winshemer Dubbel Gebeide Graengenever
literkruik 21.99

Slijterij Guikema

www.slijterijguikema.nl
Hoofdstraat W.7 9951AA Winsum
tel. 0595 - 444032

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322